

C^v 34 11011

9780245064250

~~Chov
1.9.2005~~

KSČ A ČESKOSLOVENSKO I. (1945 – 1960)

Jan Rataj

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů

KSČ A ČESKOSLOVENSKO I. (1945 — 1960)

Jan Rataj

2003

9780245064250

02

továrna je velká služba lidstvu a práce v ní velkou radostí. Tím proto musí zářit i dnešní obraz továrny. Radost z výroby musí z něho zářit, a ne měšfácká hrůza z těžké fyzické práce. A dělník? Byly doby, kdy i vůdcové dělnictva lomili rukama nad dělníky, naříkali nad nimi a div neplakali. To dělali zejména starí sociální demokraté. My dnes nad dělníkem nepláceme ani nelomíme rukama, protože nemáme proč. Dnes není chudák dělník, dnes je chudák buržoa, protože s ním je konec. Ale dělník? Jděte se jen podívat do továrny, do Svazu mládeže, na sportovní hřiště, na manifestaci pracujících, a uvidíte, co je dnes dělník. Tak však proto má ho dnešní výtvarník i zobrazit. Ne jako otrocka, udřeného chudáka, ale jako člověka plného pracovní energie a sebevědomí. Nám už se ani nelíbí malovat ho nahého, jen ve spodcích. I to nám už zavání starým názorem. Dnes zejména mladého dělníka lépe zobrazíme v modré svazácké haleně, jak jsme viděli nedávno na známém plakátě.... Nebo zemědělec pracující na poli. Ten také ještě do nedávna byl zobrazován jako těžce pracující se všemi znaky strádajícího člověka. Zvláště oblíben byl starý orač, těžce krácející za svou kravkou.... Ano, plahočíš se, ale je – li to u nás, nemusíš se tak plahočit. Vstup do Jednotného družstva a budeš mít po trápení. A dnešní vesnice budí v nás docela jiné pocity – radostné, z krásného toho ruchu, jaký tam dnes vládne... O to jde, o celý ten jiný poměr ke všemu a jiné výtvarné vidění dnešní skutečnosti. Ale to platí o celém dnešním životě“.

Z. Nejedlý, O výtvarnictví, hudbě a poezii, 1952

4. Diktatura KSČ a třídní persekuce

V září 1948 po návratu z konzultativního setkání s J. V. Stalinem na Jaltě, a zejména na listopadovém plénu ÚV KSČ, K. Gottwald bezvýhradně akceptoval stalinský represivní a administrativně byrokratický systém jako vyšší závazný vzor pro celou československou společnost. I v ČSR byla přijata stalinská koncepce o nepřetržitém zotřování třídního boje s růstem úspěchů výstavby socialismu, doplněná posléze o hledání třídních nepřátel i uvnitř KSČ.

Stalinismus v ČSR projevoval specificky mimořádnou míru tvrdosti. Příčin bylo několik: Ideologický voluntarismus postrádal reálné vývojové vidění, rezignoval z analyzátorické poznávací činnosti. To znemožňovalo odhalit skutečné příčiny nedostatků. Potíže při výstavbě socialismu byly posléze interpretovány jako výsledek zlovolné činnosti reakce, velezrádců, špiónů a sa-

botérů. Umělé urychlování vývoje bylo možné pouze za použití hrubého násilí. Také příprava na třetí světovou válku, jejíž počátek byl odhadován na r. 1952, dávala zdánlivé oprávnění k mimořádným opatřením. Konečně na ČSR jako „nejzápadnější a nejburžoaznější“ výspu socialistického tábora padal stín vyhocené podezřavosti Stalinova okruhu. ČSR byla tak objektem neustálého prověřování a očišťování novými koly represí.

Ostrý kurs prosazoval do československé politické praxe generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský. Poúnorovou politiku KSČ kritizoval za „liberální poměr k reakci“. Projevy demonstrativního protikomunistického odporu na sokolském sletu, na pohřbu prezidenta Beneše, při jednání s katolickým episkopátem a šíření letáků přecenil jako „antiúnor“. Dal je do souvislosti s aktivizací rozvědek kapitalistických států. Propaganda dramaticky vytvářela atmosféru ohrožení sabotážemi, žhářstvím a vraždami. Existence domácího odporu nebyla připuštěna, domácí antikomunističní aktivisté byli ztotožněni s placenými agenty výzvědných služeb Západu. Porážka buržoazie v únoru 1948 nevyřešila podle R. Slánského definitivně otázku moci. „Boj, kdo z koho v širokém smyslu stojí teprve před námi“. Definitivní vítězství bylo spojováno s likvidací středních vrstev městské a venkovské maloburžoazie - tedy těch, které doposud KSČ označovala za své spojence. Po listopadovém plénu ÚV KSČ byly **střední malovýrobní vrstvy** označeny za „nejpočetnější a nejzuřivější vrstvy kapitalistů“. „Tyto vrstvy neodejdou dobrovolně, budou se čím dál tím více stavět na odpor... čím dále půjdeme na cestě k socialismu, tím bude jejich odpor nabývat ostřejších forem... budou se moci opírat o síly mezinárodního kapitálu.“ (R. Slánský). Stalinská interpretace třídního boje zastávala k možnostem integrace maloburžoazie do socialismu apriorně negativní stanovisko. Soukromá drobná výroba uvnitř socialistické ekonomiky byla posuzována především jako živná půda pro vznik kapitalistických podniků. Z těchto úvah vycházela direktiva o nezbytnosti „zostřeného boje proti reakci“.

Komunistické násilí se řídilo kolektivním třídním nazíráním. V zásadě nepřihlíželo k lojalitě jednotlivých osob. Pro persekuci - od izolace ze společnosti až po fyzické zničení - byl důležitý sociální a třídní původ. Policejní aparát zavedl novou terminologii: **aktivní a pasivní třídní nepřítel**. Postihovány byly obě kategorie. Ostrý kurs charakterizoval výstižně Václav Černý jako „rozpoutání občanské války proti vlastnímu a předem odzbrojenému národu a pustou řezičnu-podřezávání protivníka, jenž se nebránil a k dalekosáhlé proměně sociálních poměrů byl dokonce svolný ...“.

Ostrý kurs přinesl *novou vlnu čistek v KSČ, státním aparátě, bezpečnosti, armádě a ekonomice*. Kádrování mělo postihnout především maloburžoazii a odborníky, „kteří nechápu potřeby dnešní doby a neučí se z nich“. (R. Slánský). Na podzim 1948 stranická prověrka vyloučila či vyškrtla z KSČ 107 133 členů. Nábor do KSČ byl omezenější a přísnější. KSČ přestala být širokým blokem různých sociálních skupin v předúnorovém pojetí. KSČ opustily i některé skupiny dělníků. IX. sjezd KSČ 1949 přijal i nový organizační řád strany, který utužil polovojenské bolševické normy. Ostrý kurs stanovil i zásadu prověřování nestraníků. Do roku 1989 byl občan Československa soustavně a periodicky kádrován a prověřován. Neproověření znamenalo uzavření životní cesty pro občana i jeho rodinu. R. 1950 vlna nových třídních čistek zasáhla především státní aparát a národní výbory. Tvrdší represivní kurs zahájil režim tzv. *právníkou dvoutku 1948-1950*. Během tohoto období byla vydána řada předpisů, které po vzoru SSSR vytvářely nedemokratický právní řád.

V závěru roku 1948 byl přijat nový *zákon č. 231-48 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky*. Protistátní činnost podle tohoto zákona byla trestána až smrtí, doživotím nebo trestem odnětí svobody nad 10 let.

První politické procesy měly dovršit únorovou porážku protivníka. Byly ještě konstruovány podle zákona na ochranu republiky z r. 1923. Zatýkáni byli především funkcionáři a členové nekomunistických stran. Procesy měly odhalit přípravu tzv. buržoazního protikomunistického puče v únoru 1948 a dokumentovat jeho špionážní zázemí. Dokončovaly se procesy, které komunisté připravovali před převratem, ale které justice ministra P. Drtiny pokládala za irelevantní. V dubnu a v květnu 1948 proběhly dva procesy s předními funkcionáři slovenské Demokratické strany (J. Ursíny, J. Kempný, M. Bugár, O. Obuch), proces s Raichlovou skupinou z tzv. špionážní aféry v Mostě a proces v cause tzv. atentátu na tři ministry z léta 1947. Okolo bývalého ministra spravedlnosti P. Drtiny byly vedeny tři procesy. Významný byl proces proti generálnímu tajemníkovi národně socialistické strany V. Krajínovi, proti jeho údajně špionážní ústředně. Známý byl i soudní případ národně socialistického starosty Brna Josefa Podsedníka.

Do podzimu 1948 byli ještě mnozí obžalovaní soudem zbaveni viny pro nedostatek důkazů. Později byli mnozí soudci, kteří se nebáli zachovávat právní bezpečnost občanů, suspendováni. V této době zanikl *Ústavní soud*, byl zrušen *Nejvyšší správní soud*. Beze zbytku bylo *likvidováno nezávislé soudnictví*. Politicko policejní teror obešel právní normy. Komunistické in-

stituce v čele s bezpečnostní komisí ÚV KSČ nadřazovaly svá rozhodnutí nad platné zákony. Směrnice komunistických sekretariátů byly pokládány za prioritní pramen práva pro soudy i pro prokuraturu. Stav právní zvláště omezil lidská práva. Podle třídního hlediska mohl být překračován trestní sazebník, mohlo dojít k odsouzení za něco, co zákoník neoznačoval za trestný čin, či k závažnému trestnímu postihu mohlo dojít bez účasti soudu. „*Zákony, které byly mnohdy ještě z doby feudální, nebyly pro nás v této revoluční době závazné. Uznával a respektoval jsem jediný zákon-zákon třídní*“. (pracovník StB M. Pich-Tůma).

Zákon č. 231-48 Sb. byl doplněn *zákonem č. 232-48 Sb.*, podle něhož byl zřízen jediný soud, zabývající se protistátní činností - tzv. **Státní soud a prokuratura**. Měli plnit úlohu „živého biče pracujícího lidu Československé republiky“. V těchto institucích byli soustředěni specialisté - politicky a třídně naprosto uvědomělí soudci a prokurátoři. Podle závažnosti obviněných osob rozhodovaly o výši rozsudku stranické orgány různých stupňů. K politickým nezákonnostem byli zneužíváni často podle *zákona č. 319-48 Sb. o zlidovění soudnictví* soudci z lidu, kteří měli v soudních senátech většinu. Povolným nástrojem byly i dělnické kádry v justici, prokuratuře a ministerstvu spravedlnosti. Diktatuře posloužili však i starší renomovaní soudci, odchovaní právní školou v liberálně demokratické první republice (např. dr. Karel Čížek, dr. Václav Aleš, dr. Jaroslav Novák). V soudním řízení se stal místo soudce rozhodující osobou **prokurátor**. Nejtěsněji spolupracoval s policejními vyšetřovateli. Prokurátorovy návrhy trestů byly pro soudce závazné. Od r. 1952 prokurátor místo soudců dohlížel na dodržování zákonů. Soudní dohled nad Bezpečností byl zrušen. Byla anulována zásada nesesaditelnosti **soudce**. Úplně byla paralyzována **advokacie**. Advokáti byli prověrkami nejvíce postiženi. Jejich počet drasticky poklesl. Úkolem třídního obhájce měla být podpora obžaloby. Obhájci v Slánského procesu konstatovali: „...vina je jasně prokázána, jejich činnost nemůže být hájena...po stránce právní nelze podané žalobě čelit“. Podle ministra spravedlnosti A. Čepičky advokáti musí „pokročit od úzké obrany individuálních zájmů jednoho klienta k vyšším zájmům pracujícího lidu a našeho lidově demokratického zřízení“.

Mocensky nejdůležitější místo v persekčním aparátu komunistického státu zastával policejní aparát, zvláště pak **Státní bezpečnost**. V období stalinismu se stala privilegovanou institucí, nekontrolovanou žádnými státními orgány, včetně rezortního ministra. Vymykala se i kontrole vedení KSČ. V bezpečnostní komisi ÚV KSČ působili: R. Slánský, V. Nosek, J. Pavel,

J. Veselý, K. Šváb, B. Reicin, A. Čepička. Moc StB vrcholila v letech 1950-1953, kdy byla Bezpečnost vyňata z ministerstva vnitra a vytvořila samostatný rezort ministerstva Bezpečnosti. Oběťmi nezákonností StB se staly i čelné osobnosti režimu. Z komunistických činitelů odpovídali za činnost StB R. Slánský, později K. Gottwald. Ministrem bezpečnosti byl Ladislav Kopřiva, od r. 1952 Karel Bacílek. O vynesení rozsudků smrti rozhodovala komise „K“ ve složení Š. Rais, O. Závodský, L. Kopřiva, K. Klos, K. Šváb. Podle šetření generální vojenské prokuratury po roce 1989 došlo prokazatelně v řadě případů k popravám bez soudu a k násilným usmrcením z rukou pracovníků vojenské kontrarozvědky a StB.

Specializované oddělení a útvary StB byly pod vedením sovětských poradců, které nebylo přímo uzákoněno, ale bylo mlčky uznáváno. *Sovětské poradcí tvořili v Bezpečnosti* samostatný útvar, řízený přímo z Moskvy. Jejich pokyny byly čs. stranou bez výhrady respektovány. Část StB se pod vedením sovětských poradců přestala i formálně řídit čs. právním řádem. Sovětské poradcí měli určující roli při organizaci nezákonných politických procesů. Do práce čs. Bezpečnosti zavedli nejhrubší berijovské metody. O vyslání sovětských poradců do ČSR požádali na podzim 1949 K. Gottwald a R. Slánský. Prvními poradci byli gen. Lichačov a plk. Makarov. Čs. Bezpečnost hodnotili jako měkkou a neenergičnou. Za důkaz svého tvrzení uváděli, že v ČSR nebyla ještě odhalena imperialistická pátá kolona, jako tomu bylo např. v případě L. Rajka v Maďarsku. Netajili se svým posláním, kterým je prý osobně pověřil J. V. Stalin, „krotit krky“. Po svém příchodu rozpoutali mezi komunistickými špičkami a aparátem psychózu všeobecné podezřívavosti a agentománie. Společnost zachvátil strach. Pojem důvěry byl vyobcován z morálního kodexu komunisty. Objektem podezření se stal celý ÚV KSČ, včetně Komise stranické kontroly s vedoucí funkcionářkou J. Taussigovou.

Pracovníci StB, kteří byli v úzkém styku se svými sovětskými kolegy, se pokládali za jedinou čistou kastu v moři spiknutí. Byla zavedena zvláštní opatření k ochraně funkcionářů KSČ a ke zvýšení ostráživosti podle sovětského typu. Od jara 1950 působila v ČSR nová garnitura sovětských poradců. Jejich velitelem byl Vladimír Bojarskij, zástupcem Boris Jesikov. K dalším patřili např. Smirnov, Galkin, Petuchov, A. Besčasnov, G. Gromov, G. Mozorov, I. Černov. Sovětské poradcí dali podnět k likvidaci první garnitury činitelů StB a vojenské kontrarozvědky, osob, které samy konstruovaly nezákonně obvinění pro druhé (1949: Š. Plaček, 1951: O. Závodský, K. Šváb, M. Pich-Tůma, B. Pokorný, B. Reicin, K. Vaš, O. Valeš, J. Pavel). Sovětské

poradci posléze dosadili do StB nové kádry, které většinou byly sovětskými agenty. Pro své zvláštní osobnostní předpoklady byli schopni lépe plnit úkoly při přípravě procesů: např. Pravoslav Janoušek byl např. v květnu 1949 propuštěn z ministerstva vnitra pro sadismus, Andrej Keppert zastával antisemitské názory. K vyšetřovatelům tohoto období dále patřili: pplk. B. Doubek, mjr. V. Kohoutek, dr. B. Smola a další. I ministr bezpečnosti K. Bacílek byl do svého křesla dosazen Sověty. Tato garnitura příslušníků StB nerespektovala čs. nadřízená a obracela se z fanatismu či kariérismu přímo na sovětské poradce, na sovětské velvyslanectví či do sovětských centrál ve Vídni a východním Německu. Sovětské poradcí prováděli rozvědnou činnost i vůči vedení KSČ, manipulovali s jeho jednotlivými představiteli. Náčelník vyšetřovacího oddělení StB B. Doubek vypověděl: „*Přišel jsem do vyšetřování a hned jsem byl ve styku se sovětskými poradci, kterých jsem si velmi vážil, od nichž jsem se učil a dělal všechno, co oni mně řekli... I když jsem někdy pochyboval nebo byl přesvědčen o tom, že námi vyšetřovaný člověk není vinný... myslel jsem si, že to slouží vyšším cílům a opakoval jsem si to, co mně kdysi řekl s. Vladimír: „Když se kácí les, lítají třísky...“.* Věřil jsem stále, že to co dělám je v zájmech strany a v zájmu mezinárodního hnutí za udržení míru, jak mně ss. poradci říkali... Jim jsem věřil úplně slepě a oni to také věděli.“

Státní bezpečnost byla ukázkovým příkladem *zneužití mládeže pro potřeby diktatury*. Komunistická agitace rozjásaného mládí s vyhrnutými rukávy směle hledícího ke komunistickým obzorům využívala zkušeně generačního konfliktu. Mládež byla vděčným objektem jejího působení. Nebyla zatížena etickými humanitními principy, demokratickou politickou kulturou, kterou nezažila, neměla zkušenosti z životní praxe a její vzdělání ustulo na elementární fázi, nebo nebylo ještě dovršeno. Mladý idealismus, věřící v program, vůle přinášet oběti, mladistvá netrpělivost,

Agitace rozjásaného svazáckého mládí

ambicióznost, chápaající se možnosti rychlé kariéry - to byly momenty, které z části mládeže učinily instrument KSČ. Antonín Prchal, jedna z klíčových postav StB, odpovědný za provedení procesu s R. Slánským a spol. a za akci „Kameny“, se stal náměstkem ministra národní bezpečnosti ve 28 letech. Pracovníkům StB Milanovi Moučkovi a Pixovi bylo v r. 1948 23-25 let. Na místa vyšetřovatelů a další úseky StB byli KSČ povoláni mladí dělníci. Neznali zákony, ve své práci se řídili třídním instinktem, směrnici KSČ a instrukcemi sovětských poradců. 90% pracovníků StB nesplňovalo v polovině 50. let odborné kvalifikační požadavky. „*Já byl dělník, v sobotu jsem byl ve fabrice a v neděli mi řekli: strana Tě potřebuje. V pondělí jsem už dělal vyšetřovatele v Ruzyni. Neuměl jsem ani tvrdé ani měkké i, o psacím stroji jsem také nevěděl nic a najednou jsem vás vyšetřoval*“. (Vyšetřovatel F. Přeučila). Druhým prototypem člena StB byli předváleční členové KSČ, fanaticky oddáni komunistické ideologii, bojovníci ze španělských interbrigád, účastníci partyzánského hnutí či vojáci východních jednotek ve SSSR. „*Když šel s malým na 1. máje a on poznal obraz Stalina, byl celý šťastný. Snad dokonce šťastnější, než když mu poprvé řekl „táto“*“. Věřil celou svou bytostí, snad i slepě, snad i bez nároku na vlastní úsudek“, vzpomínala na O. Závodského, velitele StB, jeho manželka.

Bezpečnost konstruovala politické procesy od vytypování postižených až po jejich odsouzení. Ovládala *mechanismus doznání*. Používala brutálního fyzického i psychického násilí (např. nasazení agenta jako spoluvězně, úplná izolace od světa, hrubé verbální ponižování, mlácení hlavou o zeď, bití do břicha, kopání, facky, spouštění z okna, inscenování poprav). V některých případech byly užívány i halucinogeny k oslabení vůle obviněného. Vyšetřovatel vycházel z předem stanoveného plánu obsahu výpovědi a doznání, které musel z obviněného dostat. Obviněný se měl přiznat k údajným činům, které vůbec nespáchal, a přiznání opakovat u soudu s tím, že toto přiznání je hlavním rozhodujícím důkazem o trestné činnosti proti komunistickému státu. Skutečnosti, svědčící ve prospěch obviněných, se nesměly zapisovat. Protokol nebyl sepisován hned u výslechu, ale v nepřítomnosti obviněného z poznámek z výslechu. Výpovědi byly upraveny v neprospěch obžalovaného a přizpůsobeny předem dané výchozí teorii vyšetřovatelů.

Výkon trestu probíhal v nelidských podmínkách. Vězňové, zvláště političtí, trpěli nedostatečnou stravou, odpíráním příslušné lékařské péče i zcela nevyhovujícím ubytováním. V pracovních táborech bylo na osobu 2,72 a v trestních ústavech 3,75 metrů čtverečních. Vězňové byli vystaveni škále nezákonného fyzického násilí. Představovali nejlevnější pracovní sílu na nej-

těžších a nejméně bezpečných pracovištích, zvláště v dolech a uranovém průmyslu. Otrocké pracovní podmínky vedly k častým pracovním úrazům a trvalému poškození zdraví (zvláště častá nemoc z ozáření). Nesplnění vysokých pracovních norem bylo nelidsky trestáno. Instrukce ministra spravedlnosti Š. Ráise nabádala vězeňské stráže k vyšší tvrdosti vůči politickým vězňům: „*Hlavně (se) musí dbát na to, aby výkon trestu byl prováděn třídně...aby trest u třídních nepřátel plnil v první řadě svůj úkol represivní...musí (se) v nich vidět nejen nepřátelé našeho státu a našeho zřízení, nýbrž přímo své osobní nepřátele*“. Užívání nezákonných metod ve vězňovství bylo umocněno nekvalitním stavem vězeňské stráže. Pro nedostatek zájemců byli preferováni lidé primitivní s rozvolněnými morálními hodnotami. Určující bylo hledisko třídní spolehlivosti. Prototypem sadistických typů byl pankrácký dozorce Václav Peška a kpt. Pergel alias Suchá lípa, Paleček alias Dvořák z Rovnosti v Jáchymově či ruzyňský vězeňský lékař dr. Sommer. Případy, kdy dozorcí pomáhali vězňům, byly exemplárně trestány. Příkladem je řešení tzv. vzpoury ve věznicí v Plzni-Borech v dubnu 1950. Vzpoura byla provokačně zorganizována velitelem věznice kpt. Šafarčíkem a náměstkem ministra spravedlnosti K. Klosem. Mezi vůdce vzpoury byli vybráni političtí vězňové s autoritou u ostatních (S. Broj, R. Černý, gen.K. Janoušek, A. Pelich). Podle protokolů měli vzbouřenci utéci z vězení a vstoupit do zahraniční armády a pokusit se o vpád do ČSR. Plzeňský dozorce Čeněk Petrlík, který předával dopisy rodinám vězňů, byl obviněn z napomáhání k útěku. Svými kolegy-dozorci byl surově zmučen. Posléze byl odsouzen a popraven. Proces se konal za skandování publika „*Pověsit!*“ v plzeňském divadle, kam byli svezeni dozorcí z ostatních věznic. Mnozí další dozorcí z Borů jako J. Bumba byli odsouzeni na 20-25 let.

Političtí vězni byli *vězněni* v Leopoldově, Plzni-Borech, na Pankráci, v Ruzyni, Valticích, Il'avě a Mírově. Počet odsouzených často dvojnásobně převyšoval kapacitu věznice. V Plzni-Borech byl blok D1, zvaný Kreml, určen v letech 1948-1951 pro prominentní nebezpečné politické vězně. Političtí vězni byli také soustředěni i do *nápravně pracovních táborů při uranových dolech* v oblasti Jáchymov, Horní Slavkov a Příbram. Neblaze proslulá byla věznice StB v bývalém klášteře v Mariánské. Koncentrační tábor Bytíz na Příbramsku byl určen pro politické vězně s nejvyššími tresty.

S politickými vězni byly trestány i jejich rodiny. Dětem byla znemožněna kvalifikace, často byly nuceně odstěhovány aj. Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti z 18. 1. 1952 přikazoval, aby zastřelení protivníci či zastřelení při pokusu o přechodu hranic na Západ byli pohřbeni bez jakékoliv účasti veřej-

nosti, včetně nejbližších příbuzných. Umístění hrobu mělo být učiněno nepoznatelným. V řadě případů nebyla umožněna odsouzeným před popravou návštěva nejbližších. Mnohdy se manželky o provedení poprav dozvěděly až za několik měsíců. Rodinám pozůstalých byly poslední dopisy předány často až po deseti letech. Věci a šatstva po popravených nebyly vráceny rodině, ale předány do prodeje ve státním bazaru.

Zostření boje proti reakci, tj. přechod k vyššímu stupni masové nezákonnosti, se nejdříve projevil v budování *internačních táborů nejrůznějších typů* pro politicky nepohodlné občany. Jak prohlásil R. Slánský: „do těchto táborů budou dáváni všichni, kdož rozvrací politicky a hospodářsky náš lidově demokratický režim, všichni, kdož neplní dodávky“. O internaci v tábore nerozhodoval soud, ale příkazovací komise jmenovaná krajskými národními výbory, fakticky řízená bezpečnostními referáty KSČ. Postižený nebyl přítomen rozhodnutí a neměl možnost odvolání. Pro řeholníky, řeholnice a problémové kněze byly zřízeny tzv. *centralizační kláštery*. V roce 1950 v nich bylo umístěno 2 376 řeholníků a 4 362 jeptišek. Ve zvláštní internaci bylo 175 řeholníků.

Do táborů nucené práce (1948-1954) byli zařazováni vedle asociálních živlů (alkoholici, prostitutky, šmelináři) občané, kteří se pokusili opustit nelegálně ČSR, zesměšňovali režim, vychvalovali kapitalismus a „osoby, které před válkou zastávaly vedoucí místa v hospodářském a politickém životě“. Archivní záznamy ukazují i na takové důvody: stýká se s cizinou, jeho sestra je rakouskou příslušnicí, poslouchá cizí rozhlas, je majitel domu.

Speciální byl *tábor nucené práce pro politicky nepohodlné důstojníky*, kteří se nedopustili trestního činu. V Mírově jich bylo internováno 250. Pracovně nápravné tábory byly zřízeny ve většině krajů. K nejpřísnějším patřily Pardubice a Dlažkovice. Doba pobytu v tábore byla zpravidla dvouletá. Tábory byly zřizovány při dolech, hutích a keramických závodech. Nejhůře postižení byli donuceni k otrocké práci v uranových dolech na Příbramsku a Jáchymovsku. Plánovaný počet obětí podle kartotéky nepřátel režimu měl činit 210 000. Ve skutečnosti bylo postiženo 22 000-23 000 občanů ze všech vrstev obyvatelstva.

Dalším účelovým porušováním občanských práv bylo *vystěhovávaní z bytů*. Akce „B“ z 9. 9. 1948 měla „vyčistit“ města od příslušníků „reakce“, zabavit jejich rodinám byty a odstěhovat je do provizorií na venkov či pohraničí. Akce se opírala o zákon ze 4. 7. 1948, který umožňoval zrušit nájemní smlouvu na byty občanů „státně nespolehlivých“. Také 35 000 sedláků a stat-

kářů bylo vystěhováno z rodných gruntů do jiných krajů. Směli zde pracovat jako dělníci na státních statcích. Obdobná akce „B“ byla akce T-43 z 3. 10. 1949, podle níž měla být vysídlena část pražské čtvrti Dejvice okolo budovy ministerstva národní obrany. V akci „B“, která probíhala v Praze, Brně i Bratislavě, byly získané byty přidělovány rodinám příslušníků Bezpečnosti a důstojníků armády. Postiženo bylo několik tisíc rodin.

K politické represi vůči občanům byla zneužita i armáda. K pacifikaci skutečné či domnělé opozice sloužily od léta 1950 do 1. května 1955 *Pomocné technické prapory* (tzv. černí baroni). Šlo o druh vojska beze zbraně, s minimálním bojovým vojenským výcvikem, určený pro fyzické práce. Smyslem PTP bylo izolovat v nich politicky nespolehlivé vojáky základní služby i v záloze a pokusit se o jejich „převýchovu prací“. Do jednotek byly zařazovány osoby politicky trestané, postižené čistkami z r. 1948, občané, kteří se pokusili uprchnout za hranice, či jejichž sourozenci žili v emigraci. Do jednotek byli také zařazováni členové rodin s nevyhovujícím třídním původem (továrníci, majitelé podniků nad 10 zaměstnanců) bez ohledu na jejich momentální politické postoje. Branci, kteří obdrželi kvalifikaci „E“, byli automaticky odváděni do PTP bez ohledu na zdravotní stav. Do PTP byli zařazováni i kněží a mniši. Pověstný se stal 63.PTP (Mimoň-Komárno-Nováky-Košice), kde sloužili nemocní s diagnózami typu TBC, myocarditis, vleklý revmatismus, angína pectoris, trombóza aj., a PTP v Hvězdově, kde sloužili starci. Do táborů PTP byly odváděny i osoby zbavené branné povinnosti. Vznik PTP byl vyvolán i úsilím o urychlení výstavby vojenských zařízení v období příprav na válku. Nezanedbatelná byla pomoc PTP v hornictví na Ostravsku a Kladensku. Dále PTP působily ve stavebnictví, zemědělství a lesním hospodářství.

Největšího rozmachu dosáhly PTP v letech 1951-1952, kdy ministr obrany A. Čepička povolal na časově neomezené vojenské cvičení občany (zvláště „kulaky“) od 17 do 60 let. Odvedenci PTP mohli být po dvou letech vojenské služby zadrženi u útvarů na delší dobu „podle potřeby“. K žádostem o odklad nebylo přihlíženo. Největší počet odvedenců do PTP dosáhl 25 000. Celkem prošlo tábory PTP asi 60 000 osob. Vojáci PTP dostávali za práci mzdu, avšak žili v nelidských podmínkách. Jejich denní pracovní doba přesahovala i 18 hodin. Často neměli volno ani o nedělích a svátcích. Podle původních propozic velitelský sbor PTP měl být složen z nejschopnějších důstojníků. Nedostatek kvalitních velitelských kádrů v období přípravy na válku však přivodil pověstně nízkou úroveň, která vstoupila i do české literatury. Tábory PTP byly dislokovány v Zelené Hoře u Nepomuku (TP), Jezeří u Chomutova

(TP), na Kladně-Libušíně, v Ostravě, Orlově, Karvině, Radvanicích, Svaté Dobrotivé, Mimoní, Rajhradě, Děčíně, Komárně, Rumburku, Dolních Živočích, Libavě.

Lidská práva občanů, i těch, kteří se nestali cílem persekujícího zásahu, byla soustavně porušována *masovým dohledem a kontrolou nad obyvatelstvem*. V bydlíšti i na pracovišti byl občan vystaven vícestupňovanému slídění, kádrování a šikanování. Do soukromí občana bylo hrubě zasahováno, vymykali se schematickým životním normám komunistického kolektivismu. Listovní censura se v období stalinismu vztahovala i na vnitrostátní poštovní styk.

StB rozšířila počet svých agentů a spolupracovníků. Byly vytvořeny *volavčí sítě policejních agentů*, kteří předstírali ilegální práci a získávali důvěru předem vytypovaných nepohodlných osob. Provokační ráz měla např. *akce Kameny*, v níž agenti StB organizovali ilegální přechody přes státní hranice. Vyprovokované osoby překročily falešnou hranici. Po výsledku „americkými, německými či francouzskými důstojníky“, v němž StB získala důležité informace, bylo inscenováno zabloudění uprchlíků a následné zatčení. K provokačním „ilegálním organizacím“ možno např. přiřadit akci Skaut okolo agenta JUDr. Vlastislava Chalupy.

Politicky motivované byly i *hospodářské procesy s malovýrobci*. Měly urychlit likvidaci soukromého malovýrobního sektoru. Proti rolníkům bylo zneužíváno ustanovení o trestním činu sabotáže § 36, zákona 231-48 Sb. (neplnění dodávek, zatajování zásob). Rolníci odolávající kolektivizaci byli obviněni z trestné činnosti z oblasti obecné či hospodářské kriminality. Tyto procesy postihly několik desítek tisíc lidí. Do kategorie třídního boje s kulaky spadají i případy vražd v Babicích, Koukalově Lhotě a Klukách.

Provokace měly velký podíl i při *inscenaci masových politických procesů* - vrcholného bodu stalinské nezákonnosti v ČSR. Byly cílené podle specifických politických či sociálních skupin, které KSČ potřebovala podle momentálních potřeb v očích veřejnosti totálně zostudit. Trestnými činy se staly i nestalinské myšlenkové proudy a světonázory. Politickým procesům byla dána masová publicita. Měly důležitou ideově výchovnou funkci. Občané mohli na vlastní oči spatřit a slyšet doznání domácích třídních nepřátel - viníků nezdarů výstavby socialismu. Výchova k třídní nenávisti na základě procesních inscenací byla ideovou přípravou na válečné střetnutí, měla preventivně zastrašit potencionální protivníky režimu i utlumit živelný odpor, který narůstal z rozporu mezi sliby a nevábnou skutečností.

Příkladem propagační techniky inscenace procesu je proces s dr. M. Horákovou. Z kultivované demokratky M. Horákové udělala dělnická prokurátorka Ludmila Brožová krvelačnou, cynickou osobu podle naivně jednoduchého schématu. M. Horáková chce, aby ČSR rozvíjela styky se Západem. Americký imperialismus roznítí válku. Američtí vojáci budou vraždit děti. M. Horáková, ač také matka, chce rozpoutat válku, v níž budou zabíjeny české děti a na Prahu budou padat bomby. V procese s M. Horákovou měly být zostuzeny liberální hodnoty, občanské svobody a humanitní demokracie jako „cynická zvrhlost, s níž promlouvá smečka záškodníků a špiónů“ (Jan Drda, spisovatel). Do soudního auditoria byli svázeni úderníci, zasloužilí straničtí pracovníci, zástupci mládeže, žen, armády apod. z různých krajů ČSR. Vystřídalo se jich 4 000. V Praze byl proces přenášen tlampači po ulicích. Byl pořízen filmový záznam. Tisk, rozhlas, ČTK rozvinuly nenávistnou kampaň. Protokol hlavního líčení vyšel v nákladu 120 000 výtisků. Bylo uspořádáno 46 veřejných schůzí s účastí 25 000 osob. Poslechu dalších 336 referátů se účastnilo 80 000 posluchačů. Soudní budova byla zahlcena 60 000 rezolucemi, v nichž četné kulturní veličiny a pracující žádali smrt pro obviněné. Z rezoluce pracujících z Chotěboře: „*Pro svoje sobecké zájmy by chtěli vyvolat válku. Nemohou zapomenout, jak se měli dobře, když mohli podle libosti vykořisťovat pracující. Dnes by vraždili a pálii, jen aby dostali nazpět své továrny. My pracující v závodech, na poli, stavíme domy, budujeme. Oni dovedli jen ničit. Čím více se nám daří naše práce, tím jsou vzteklejší ...Stihne je tvrdý a spravedlivý trest. Republiku si rozvracet nedáme, pětiletku splníme a socialismus vybudujeme!*“

Nejotřesněji působí dětské rezoluce ze základních škol, v nichž se jedním dechem žádá pro obviněné trest nejvyšší spolu se závazky ke sběru odpadových hmot, zlepšení prospěchu, rozšíření řad pionýrů, sběru léčivých bylin a účasti na zemědělských brigádách v obci.

Politické persekuci byli vystaveni i nezletilí, dopadení či udaní za rozšiřování letáků, politické vtípy či používání státní symboliky USA nebo Velké Británie. Od r. 1950 byli *dětské politické provinilci* umísťováni mezi delikventy výchovného ústavu v Zámrsku.

Na velké politické procesy celostátní či mezinárodní působnosti navazovaly procesy na okresní a místní úrovni. Každý proces měl vypracovaný scénář s doslovným textem. Obžalovaní se ho museli naučit nazpaměť a před soudem vypovídat podle něho. „*Na několik týdnů mi dali „protokol“, ve kterém byly napsány otázky a odpovědi, zavřeli mne do cely (v těchto dnech učení*

byla lepší strava) a pak mne denně zkoušel vyšetřující orgán. Vyžadoval doslovné znění textu a nepřipustil ani přehození slova. Nakonec přišel i předseda soudu a po něm prokurátor, kteří se vlastním přezkušováním přesvědčovali, zda to znám nazpaměť. Teprve potom byl stanoven termín hlavního líčení“, vzpomínal odsouzený Richard Slánský, bratr Rudolfa Slánského.

Vyšetřování bylo deformované *teorií J. A. Vyšinského*. Největším zákonem mu bylo blaho revoluce. Za vrcholný důkaz pokládal doznání obžalovaného. Presumpce nevinu nebyla respektována. Také prokurátor a soudce neměli žádnou volnost v kladení otázek. Byli sledováni, zda na procesu vystupují „s vášní, která odpovídá jejich pravdě“. Obžalovaní při šokujícím líčení svých zločinů nesměli užívat ani svého jazykového výraziva, ale černobílého třídního žargonu oficiální propagandy. Nejvyššího efektu bylo dosaženo, jestliže obžalovaný sám žádal pro sebe nejvyšší trest a prohlašoval, že se hnuší sám sobě.

Na sklonku 1948 proběhly *procesy, jejichž smyslem byla diskreditace činnosti poúnorové emigrace* jako lokaje západních rozvědce a strůjce teroru a vražd. Největším z nich byl proces s M. Chocelem a spol., jenž byl obviněn z vraždy mjr. A. Schramma. A. Schramm byl označován za možného vraha ministra Jana Masaryka.

V letech 1948-1950 a 1950-1952 proběhly *dvě vlny procesů s vojáky a odbojáři*. Konflikt komunistické moci s katolickou církví po únoru 1948 vyústil v řadu *procesů s církevními představiteli a laiky*.

Značnou razanci a systematičnost projevoval komunistický stát v *procesech s bývalými představiteli nekomunistických stran a demokratických společenských organizací* Sokola, Orla, Junáka, s *diplomaty, účastníky prvního a druhého nekomunistického odboje*. Příkladem uvěznění zakladatelské osobnosti čs.státnosti, která za ČSR bojovala v první i druhé světové válce, byl spolupracovník TGM, americký sociální demokrat Emanuel Viktor Voska. R. 1950 byl obviněn ze špionáže proti SSSR ve prospěch amerického imperialismu. Krátce po svém propuštění r. 1960 ve svých 84 letech zemřel. R. 1952 byli odsouzeni čelní představitelé Junáka, kteří nechtěli začlenit skautskou organizaci do ČSM a Pionýra. Definitivní tečku za českým skautingem měla učinit tiskovina A. Poledňáka „Skauting ve službách podněcovatelů války“ z r. 1953. Obavy z poražené politické struktury vycházely z představy, že v třetí světové válce posílí kádrové složení třetího odboje.

Nejdůležitějším procesem tohoto druhu byl *proces s národně socialistickou poslankyní a aktivistkou druhého odboje JUDr. M. Horákovou a spol.* V procesu byli souzeni činitelé národně socialistické, sociálně demokratické, lidové strany a trockisté (Jan Buchal, Oldřich Pecl, Závist Kalandra, Josef Nastával, Jiří Hejda, Fr. Přeučil, Antonie Kleinová, B. Hostička, Z. Peška, Jiří Křížek, Fr. Zemínová, Vojtěch Dunder). K tomuto procesu byl poprvé vytvořen scénář. Byl první přehlídkou „mistrovství“ sovětských vyšetřovatelů. Na české straně jim sekundoval M. Moučka. Předsedou senátu byl dr. Karel Trudák, prokurátorem dr. Josef Urválek. Soud proběhl 31. května 1950. M. Horáková byla přes protesty mezinárodní veřejnosti (např. Albert Einstein, Bernard Russel) odsouzena spolu s dalšími třemi obviněnými k trestu smrti. Další čtyři obdrželi doživotí, 5 obviněných 15-20 let vězení.

V 35 dalších procesech, které na proces s M. Horákovou navázaly, bylo obviněno 639 osob. (10 rozsudků smrti, 48 doživotí, tresty vězení ve výši 7 850 let, peněžité tresty ve výši 12 145 000 Kčs a konfiskace veškerého majetku odsouzených). Z několika *procesů s trockisty* byl významný proces s tzv. velkou trockistickou radou z února 1954 (V. Vlk, O. Černý, L. Pluhař, P. Hrubý, B. Holátko, Fr. Roušar, Fr. Novák). V letech 1949-1950 a 1953-1954 proběhly také *procesy s činiteli sociální demokracie* (B. Laušman, Z. Bechyně, V. Patzak, I. Dérer, V. Görner aj.). Ve všech krajích bylo před r. 1954 odsouzeno 369 členů sociálně demokratických skupin.

Procesy proti cizincům jako imperialistickým agentům sloužily účelově k omezení činnosti západních diplomatických misí a tisku. Měly většinou protivatikánské a protiamerické zaměření. R. 1950 se konal proces s tajemníkem francouzského konzulátu v Bratislavě, dále proces s Holanďanem J. Louwersem a proces s britským vícekonzulem v Bratislavě, procesy se zaměstnanci amerického velvyslanectví v Praze. V r. 1951 proběhl proces s americkým novinářem W. Oatisem.

V letech 1951-1954 proběhlo *několik procesů s představiteli KSČ*. R. 1954 Bratislava žila *soudem proti „slovenským buržoazním nacionalistům“* - představitelům KSS G. Husákovi, L. Novomeskému, K. Šmidkemu aj. G. Husák obdržel trest doživotního vězení. Již dříve byli zatýkáni komunisté jako *titovští agenti* (M. Reiman, E. Löbl, V. Nový). Moskva však byla stále zneklidněna, že ČSR v hledání nepřátel uvnitř komunistické strany zaostávala za Maďarskem a Bulharskem. Stalin zdůrazňoval, že nepřítel se skrývá především na klíčových stranických postech. R. Slánský již 11. 3. 1949 varo-

val: „Nejnebezpečnější nepřátelé jsou ti, kteří se kryjí v našich řadách. Ani člověk, který není členem strany, není tak nebezpečný...“. Moskevské bezpečnostní ústředí pomocí sovětských poradců a čs.vyšetřovatelů r. 1951 zkonstruovalo protistranické spiknutí i v ČSR. Původními hlavními oběťmi měli být „slovenští nacionalisté“, dále pak V. Nový, Otto Šling, M. Švermová. Kandidátů mohlo být i více z okruhu osob, které Stalinovo okolí kritizovalo (V. Nosek, L. Kopřiva, L. Svoboda, A. Zápotocký aj.). Ostatně i sám K. Gottwald našel ve svém bytě odposlech, který spojoval s Moskvou. Nakonec sovětská strana zaměřila svou pozornost na Gottwaldova přítele a spolupracovníka R. Slánského. Podvrhla dokumenty, které vedly ke Slánského zatčení. Místem věznění většiny postižených se staly sklepy zámku v Kolodějích u Prahy.

Proces s tzv. protistátním spikleneckým centrem v čele s R.Slánským se konal 20.-27. listopadu 1952. (R. Slánský, Ludvík Frejka, Bedřich Geminder, Josef Frank, V. Clementis, B. Reicin, Karel Šváb, Artur London, Vavro Hajdu, Evžen Löbl, Rudolf Margolius, Otto Fischl, Otto Šling, André Simone). Slánský byl obviněn, že byl hlavou protistátního spiknutí. Záměrně nasadil do klíčových míst a funkcí své agenty. Při volbě Slánského do čela spiknutí rozhodl jeho židovský původ. Proces byl ideologicky zdůvodněn bojem proti titoismu, ale zejména nově bojem s mezinárodním kosmopolitismem a sionismem. Antisemitismus do politických procesů vnesli sovětské poradci. Projev se stávající odklon SSSR od Izraele. Židé byli označeni za hlavní představitele angloamerického imperialismu. Židé jsou v pozadí jakékoliv politické a hospodářské pozice v kapitalistických státech. Sovětské poradci dokazovali, že tato situace v ČSR ještě přetrvává. Politicky nejdůležitější kraje v ČSR (Plzeň, Brno, Ústí nad Labem, Ostrava, Bratislava, Praha) byly obsazeny vedoucími tajemníky KSČ židovského původu. Židé měli ve svých rukou rovněž důležité hospodářské pozice (L. Frejka, E. Löbl, J. Goldman, M. Reiman). Západní rozvědky využívají pokrevního židovského pouta, aby uskutečnily vnitřní rozklad lidové demokracie. Proces s R.Slánským a spol. byl posledním z masových veřejných procesů. Další politické procesy byly inscenovány s vyloučením veřejnosti. Hlavní roli v průběhu procesů sehráli vedle sovětských poradců Alexeje Besčasova a Georgie Gromova ministr národní bezpečnosti L. Kopřiva, jeho náměstek plk. A. Prchal, plk. K. Košťál, mjr. V. Kohoutek, pplk. B. Doubek a plk. M. Moučka; z politiků K. Bacílek, V. Široký, A. Čepička, A. Novotný a Š. Rais. Proces provázela krvelačná hysterie sdělovacích prostředků a vlna rezolucí z pracovišť, požadující popravy. Souhlas s popravami doprovázela nová udání i volání po odstranění židů ze

všech veřejných funkcí. Delegation ze závodů požadovaly i výslech soudců, neboť tři z obžalovaných nebyli odsouzeni k smrti. Propaganda zapojila do programu i nejbližší příbuzné obětí. Šestnáctiletý syn Ludvíka Frejky Tomáš žádal veřejným dopisem smrt svého otce a zřikal se ho apod. Po smrti volali spisovatelé Jarmila Glazarová, Ivan Olbracht, Jan Pilař, Alena Bernášková, Karel Konrád a další. „*Je drceno špinavé klubko zmijí. Svíjí se v poslední křeči před soudem lidu. Vyhubíme toto plemeno do posledního hádět. Prohledáme všechny škvíry a do každé se podíváme raději dvakrát...Jaká služba taková výslužba. Psovi psí smrt!*“, zněla prorežimní perverze básníka Ivana Skály v Rudém právu 28. 11. 1952.

Obžalovaní přiznali před soudem, že do KSČ vstoupili již jako agenti. R. Slánský se dokonce přiznal k vraždě Jana Švermy a záměrnému rozvratu čs.ekonomiky a vnitřní politiky. „*Nezasluhuji si jiný konec svého zločinného života než konec, který navrhuje státní prokurátor*“, deklamoval R. Slánský. Oběti procesu si i ve chvílích před popravou zachovaly kladný vztah ke KSČ, K. Gottwaldovi a J. V. Stalinovi. Mnozí svou smrt chápali jako nutnou oběť straně, jež poslouží vítězství socialismu. Popel popravených byl Bezpečností rozhozen po silnicích středočeského kraje. Před tím však vyšetřovatel M. M. prohrabal kremační pytle, aby si schoval na památku část kostí ze svých vyšetřovanců. Příbuzní obětí byli zbaveni dosavadního zaměstnání, osobního majetku, členství v KSČ a vystěhováni do odlehlých oblastí, kde žili pod dozorem StB.

DOPADENÍ PŘI ČINU

Karikatura Rudolfa Slánského, Rudé právo
30. 11. 1952

Karikatura J. Nováka
(z časopisu „Za tvář mír,
za lidovou demokracii“)

Následoval *proces s Marií Švermovou*, zakladatelkou KSČ a členkou jejího vedení v letech 1929-1950. (J. Taussigová, M. Landa, P. Lomský, J. Fuchs, E. Polák, B. Hájek). R.1954 byla odsouzena na doživotí za rozkládání KSČ, hlásání koncepce o třídním smíru s buržoazií a rozmísťování nepřátelských živlů. Ostatních šest aktérů procesu obdrželo celkem 113 let vězení. Posledním procesem z let 1948-1954 byl *proces s ekonomem E. Outratou*. Poslední komunista odsouzený k smrti byl *O. Závodský*, popravený v březnu 1954. Poslední trest smrti za politickou činnost byl vykonán na Vladislavu Tomkovi v listopadu 1960 (údaj Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu – ÚDV z r. 2000).

Pět let žila československá společnost politickými procesy. V Československu bylo v nich popraveno více obětí než ve všech lidově demokratických zemích, mimo SSSR dohromady. Plnou odpovědnost za inkviziční vlnu nezákonnosti nesl předseda KSČ a prezident ČSR Klement Gottwald. „...zdaleka jen trpně nepřihlížel k rozpoutané vlně nezákonnosti, ale patřil k jejím předním iniciátorům - zprvu z přesvědčení o správnosti boje proti „třídním nepřítelům“ a později hlavně ze strachu před Moskvou nenašel v sobě odvahu, alespoň ke zmírnění nezákonnosti“ (historik Karel Kaplan). Přesný počet obětí politické persekuce v letech 1948-1953 lze těžko vyčíslit. Podle zákona na ochranu republiky bylo odsouzeno 27 000 osob. 40 000 osob bylo odsouzeno k trestu 10 let vězení. K smrti bylo odsouzeno 233 lidí, 178 rozsudků bylo vykonáno. Popravy se konaly i později. Např. ÚDV r. 2000 uvádí za období 1948 – 1957 236 vykonaných politických poprav. Celkový počet persekovaných, včetně odsouzených bez soudu, dosahoval v padesátých letech podle různých údajů 120 000-230 000 občanů. Zpráva Nejvyššího státního zastupitelství o stavu soudních rehabilitací (listopad 1996) konstatuje 207 697 politických rozsudků za období 1948 – 1989.

Pro československé občany přestala platit **svoboda pobytu a pohybu**. 23. února 1948 ministerstvo vnitra zrušilo platnost všech cestovních pasů. Možnost legálně vycestovat byla podstatně omezena. Občané neměli právní nárok na vydání pasu, ani na jeho držení. Pro každou cestu do zahraničí museli získat zvláštní povolení - výjezdní doložku. Čs. hranice však nebyla ještě nepropustná. *Ilegální přechod hranice* měl naději na úspěch. Političtí běženci z Československa využívali sítě převaděčů. K útěkům za hranice napomáhali i skauti. Např. „Junácká brigáda Šumava“ pod vedením Pavla Křivského v prostoru Prášíl organizovala tábory. Jejich frekventanti se směli pod zámkou brigád a sběru lesních plodů pohybovat v prostoru státní hranice. Tímto

způsobem zorganizovali až 200 přechodů ohrožených osob do exilu. 18. října 1952 byl Pavel Křivský jako „špion CIC“ odsouzen k doživotí. Jiní převaděči si z útěku občanů na Západ udělali výnosnou živnost. Docházelo i k olupování a vraždění klientů (Bělousov, H. Pilčík). Jen v r. 1948 bylo odhaleno 58 skupin převaděčů.

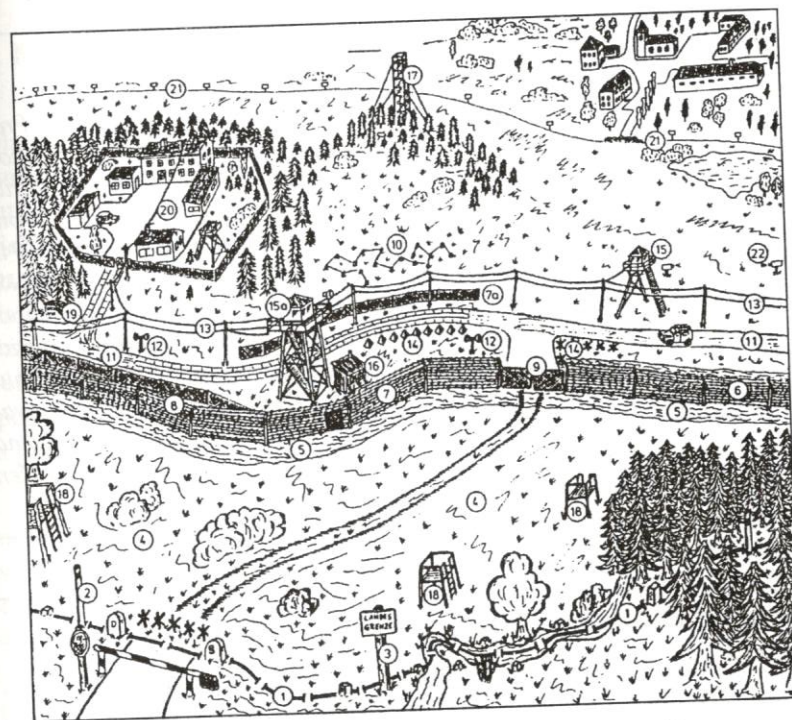
V letech 1948-1951 se pokusilo uprchnout za hranice 20 450 občanů. Úspěšných bylo 57.68 % tj. 11 734 běženců. Největší procento tvořili muži ve věku 20-30 let. Počet zahynulých při pokusu o přechod čs. státní hranice se odhaduje na 350 až 400 osob.

Čs. hranice o délce 3 550 km byla střežena 14 pohraničními prapory. R. 1949 vzniklo hraniční pásmo od Jáchymova po Bratislavu. K 1. dubnu 1950 byla Pohraniční stráž SNB posílena 4 000 vojáky základní služby, ze 75-80% členy KSČ. Roku 1950 byl přijat *trestní zákon č. 86, jenž kvalifikoval opuštění republiky jako trestný čin*. Podle sovětského vzoru byly hranice s kapitalistickými státy střeženy vojenským způsobem. Sovětským poradcem čs. pohraničnicků byl N. F. Kajmanov. Přechod hranic se nebývale ztížil. K 31. prosinci 1950 byla zbudována **souvisle střežená hranice s vojenskými objekty**. R. 1951 byly pohraničním územím prohlášeny okresy: Kadaň, Jáchymov, Kraslice, Aš, Horšovský Týn, Domažlice, Klatovy, Sušice, Vimperk, Prachatice, Český Krumlov, Kaplice, Trhové Sviny, Třeboň, Jindřichův Hradec, Dačice, Moravské Budějovice, Znojmo, Mikulov, Břeclav, Skalice, Malacky, Bratislava – venkov, Bratislava – město, Šamorín, Dunajská Streda a Čalovo. Pohraniční území se dělilo na pohraniční, hraniční a zakázané pásmo. V zakázaném hraničním pásmu byly demolovány neobydlené objekty a vsi. Zůstalo zde opuštěno 3 151 obytných budov a 120 000 ha zemědělské a lesní půdy. R. 1951 byla zřízena služební kynologie, terén ženijně upraven, zbudovány kontrolní pásy a překážky, telefonické vedení a radiostanice.

Technicky vynalézaví občané budovali amatérsky speciální vozidla, kterými v řadě případů překonali hraniční zátarasy. Západní tisk oslavoval letadla a tank svobody (1953). Vlák svobody přešel hranici do Německa v Železné Rudě (1951).

Podle komunistického práva se ochrana hranic před „nepříteli tábora míru a pokroku“ stala zákonnou povinností každého občana (č. 69-1951 Sb.). Pohraničnick získal zákonem právo užít proti narušiteli hranic zbraně (č. 70-1951 Sb.). Ženijní, signálové a spojovací zabezpečení neprostopnosti hranic bylo neustále zdokonalováno. Obrovské prostory v přihraničí byly vy-

sídleny. Občan mimo přechody skutečnou hranici nespatriil. Za výstražnými tabulemi se zákazem vstupu následovalo několik kilometrů široké hraniční pásmo, ukončené drátěnou stěnou. Od r. 1956 do r. 1967 byla napájena vysokým napětím 10 000-15 000 V. Na ní nalezl smrt nejjeden uprchlík, zvěř, ale i pohraničník. V r. 1970 byla nahrazena stěnou bez vysokého napětí, ale s citlivou signální funkcí s poplachovými stanovišti před skutečnými hraničními milníky. Systém doplňovaly hlídky, pátrači v civilu ve vnitrozemí, psi smečky aj. Hlavní správa Pohraniční stráže se nacházela v Praze - Smíchově. Pohraniční brigády sídlily v Chebu, Plané u Mariánských Lázní, Domažlicích, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě. Nižším článkem byly pohraniční prapory. Nejdůležitějším článkem však byly pohraniční roty, rozmístěné u pohraničních vesnic a v pásmu mezi signální stěnou a státní hranicí.

Československé pohraniční uzávěry na hranici se SRN

Vysvětlivky

1. Hranice s hraničními kameny
2. Světlemodré hraniční sloupky SRN
3. Hraniční bílé tabule s nápisem „Landes Grenze“
4. Územní pruh rozdílné šíře až několik km
5. Zoraný pás na odkrytí stop
6. Signální stěna v podobě první řady ostnatého drátu
7. Branka pro osoby a dodatečný přední plot
8. Druhá řada ostnatého drátu (signální stěna vpředu)
9. Vrata pro auta
10. Nášlapová drátěná uzávěrka se signalizací
11. Asfaltová nebo betonová cesta
12. Světlomety
13. Hraniční signální vedení
14. Dodatečné zahrazení (ježky, překážky)
15. Železné hlídkové věže a dřevěné hlídkové věže
16. Přístřešek pro hlídku
17. Vzdušná hláska
18. Poplachová stanoviště
19. Hliněný bunkr
20. Objekty Pohraniční stráže MV s ohrazením a branou
21. Začátek hraniční zóny označené plotem a tabulemi s nápisem „Pozor! Hraniční pásmo, vstup na povolení“
22. Světelné zabezpečovací zařízení